

آپریل ۲۹، ۱۹۱۷

رجب ۲۱، ۱۳۳۵

الکتر و الاکتر

آیدہ ایک مرتبہ نشر ایدیلور دینی، ادبی، علمی و سیاسی
مجله اسلامیه در.

محرر و صاحب امتیازی: ملا عالم جان البارودی.

فهرست:

- ۲۱۷ اسلامک اوتکانده و حاضردهگی حالی. اولگی صافلغی یوفالو
سببلی دیانتسزک، دینی شبهه لر میدان آلووی. یاوروپادهغی
تحریف ایدلگان دینلرنک بوزولولرینک سببلری. یوروپالیلرنک
عموما دینلرگه قاراشلری. یاوروپادهغی علمی شبهه لردن حقیقی
اسلامک سلامت بولووی. حقیقی اسلامنی بیانده اصول خهسه.
مترجمی محمدنجیب تونتاری.
- ۲۲۸ حکومتلر آراسندهغی مناسبتلر. برنچی اسلام حکومتینک طرز
تشکیلاتی. اسلام حکومتینک شورا اصولینه بنا ایدلووی. اسلامک
سیاسی واجتماعی قانونلری بولہ پارلامینت قانونلری آراسندهغی
مناسبتلر، اسلامدهغی حریت مساوات. محمدنجیب تونتاری
- ۲۳۴ تورکستاندهغی یاگاغزیتلر. «نجان» «ایرک سوز» غزیتلری
حقنده فائدهلی ملا حظه لر.
ملا عالم جان البارودی.
- ۲۳۶ باب الفتوی. میتکه تهلل اوقو حقنه.
- ۲۳۷ آزاد روسیه نک آزاد اوغل و قزلرینه خطاب.
احمد جان مصطفی.

«معارف» مطبعه سی قزانده.

КАЗАНЬ.

Электротипография „МААРИФЪ“

1917 г.

سحیفه لریز

t.me/sehifeleribiz
www.g2kzn.org/sehife
u.u8686@gmail.com

الدىن وىلاھىتى

صحيفه لىزى

t.me/sehifeleribiz
www.g2kzn.org/sehife
u.u8686@gmail.com

۱۰ نچى سان ۱۳۳۵ ھىجرى رجب ۲۱ شنبە، ۱۹۱۷ سنە، آپرىل ۲۹.

اسلامنىڭ اۆتكەندە و حاضردە گى ھالى

رسول الله صلى الله عليه وسلم واصحاب و تابعين عليهم الرضوان حضرتلارنىڭ يولى بولغان، ھىجرىدىن ايكىنچى عصر اورنىلار يىنە چە خالص صاف ھالندە دوام ايتىكان حقيقى اسلامنى آچق بىيان قىلو، دىن و عقل، ھس و آرزو جەھتلەردىن اطرافنى قابىلاغان تورلى شىبھەلەر بدعتلەر ھادىتلەر سەببىلى ھىرتىكە توشىكان امتنى اوشبو دىن حقيقى يولىنە قايتارورغە طارىشو بو كۈندە ھەر بىر بصىرتلى ھەمىتىلى كەمسەلەرگە واجب و فرض بولغان اشدر. اصلاھقە اھتىياج قىلغى بولغانلىقتىن بو خصوصەغى چارەلەرنى كۈرستەك نىڭ لزومى، بو توفىرىدە سكوت ايتىك ھەمىتسىزلىك، ادبى جەمىتلىك ايكەنلىگى كۈن كېنى ظاھىردىن دىن دە جەھود - بصىرتسىزلىك - امتنىڭ ھەر طبقە ھەمىنە سىرايت قىلغان. ھەمما طبقەسى نىڭ اۆتكەندە گىلەرنىڭ مشكل ھەبارەلەرنى حل قىلو، سوزلەرنىدە گى رەموز، اشارەلەردە تامل ايدو كېنى اشەرگە بىرلەك كەلەندىن دىن دە گى شىبھەلەر، دىن گە اسناد ايدىلگان بدعت و افتىرالارنى دلېل و ھىجتلەر بىر لەدفع قىلۇدون عاجىزلىكلەرى ھەر كەمگە معلوم بولۇپ ھەمما نىڭ بو ھەجىزلەرنى عامەدە كوڭللىرىنە اورناشدرۇپ آنلاردىن فائىدە ولامازلغىن بىلەك كەلەندىن صوڭ ھەممانى بىر باققە تاشلاپ دىن دە فوضى -

فريد و ھىدى حضرتلارى «الحياة» مەجلەسىنىڭ بىر نىچە ھەدەلەردە «الاسلام ماضىە و حاضره» سىرلۇھەسىلە بىك مەھم ماقالەلەر نىشر ايتىكان ايدى. بو ماقالەلەر بىزنىڭ ايتىپونىدە غايت مەھم بولغانغە كۈرە انتىخابا - چۈبەلەپ - تىرجەمە ايدوب «الدين و الادب» صحىفەلەرىنە يوقارىدەغى ھەممان بىرلە دىرچ ايدوب قالدۇرۇنى تىيوشلى ئابدۇق. مەھترىم اوقۇچىلارمىز بو ماقالەلەرگە آيىر مەدقت ايتسەلار ايدى.

باشسزاق - ميدان آلدې. ھامەنى ھواء نىفسلىرىنى مەنە، آرزولارنى
 ضبط ابدەرداي مرشدلار قالمادى. اگر حال بۇرۇشقا دوام ايدىرسە
 كېلەچەك عصر دەغى ھامەنى (بۇ كۆندە پاوروپادەغى كېنى) دېن يولىنى
 كۆندىرۈپ مەلۇماتلىرىنى يولغا كۆتۈرۈندۈپ مەشكۇل بولماقچى ھاضر دېن اوك
 كۆرۈنۈپ تۇرادۇر.

امتنىڭ ضىيالى دېپ يۈرتلىگەن طبقەسى دە ھاماننىڭ بۇ ھالنى، عقل
 و طبيعت بىرلە اويۇشمى تۇرغان ھودلارنى كۆرگەن صوڭك اوز فەكرلەرنى
 مەنقىل قالدۇپ تۈرلى مەھبۇرگە بولدىلار - بەزىلەرى آخىرت، جىزا و باشقا
 غىبىي ھقىدەلەرنى تەسدىق ايتماي صرف مەلۇم بولۇپ، بەزىلەرى بۇ ھقىدەلەرنى
 اوز فەكرلەر نىچە تەسۋىر و گمانلەرى بىرلە تەئەبۇد ايدۇپ كۆڭلەر يىنە اوز نەشۇر دىلەر.
 قايسىلەرى دەھلەرنى تارالغان شەبھەلەر سەببىلى شەك و ھىرەت آراسىدە بىر مەركىز
 تەبىئىي مەنە بىنە - آرىلى بىرلى بولۇپ - قالدىلار. بولارغە باشقا دە
 تۈرلى مەھبۇر ظەھىر بولدى. ھال ھەر طبقە اوز اوزلەرنى دە ھود ايدۇپ -
 قاتۇب قالدۇپ - بۇ اوزلەرنى چەتتە يول تاپۇ، خەلەس بولۇپ چارە سەندىن
 ائىدەسز ھالگە كېلىدىلار. ائىدەلى اشلار بۇ دە جە گە بارۇپ تەككەچ ھقنى
 آچقۇ بىلگەن بىسەرتلى ھەبىتلى كەشپىلەرنىڭ سەكۈت قىلۇ، ھقنى ياشىرۇلارنى
 بىر تۈرلەيدە تەۋبىل قىلۇپ بولمى. شەخسى رەھتەننى ساقلار، بەزىلەرنىڭ خەلەلەرنى
 رەھايە قىلۇر ائىچۇن بۇ ھاللىرىنى كۆز بۇمۇ، ياخۇد ائىلاھ چارەلەرنى سۇيىلەرداي
 كەشپىلەرگە يول قۇيماق، دېن و مەلەت گە الوغ خەيانت و بىيۇك جەنەيت بولۇۋىدە
 شەبھە يوق.

ئەمەت آراسىدە ھقنى آچقۇ بىلگەن، رەسۇل اللە تەبلىغ قىلغان خەلەس
 اسلام بولدىن ائىتنىڭ چەتتە تەبلىغانلارنى كۆرۈپ تۇرغان كەشپىلەر اللە تەبەبار.
 ھاضرندە دېن دېپ اويلانغان نەرسە ظەھىر دە اسلام، ھقىقتە باشقا لارغە
 تەقلىد ائىكەنلىگىن بۇ كەشپىلەر اللە تەبەبار، بۇ رۇشەد گى دېننىڭ باشقا
 دىنلەرگە قىلغان تەھەلەلەرنى شەبھەلەردىن سەلامەت بولماۋىدە ئاڭلىلار. مەھەلە
 ھقنى بىيان فەرض بولۇپ تۈرۈپ سەكۈت ايدەلەر.

بزده بر زمانار اصلاح فڪرلارن اوز خپشلار - ايشلار - مزگه گنه
 سويله ب عامه دن ياشروب تورغان ايدك. لکن حاضرندە بوفڪرلارن،
 ياشرو، آورونى كوچه يتو، فسادنى آرتدر و غنه بولغانن كوردك :
 ملحدلار الحادلارن - دينسزالكلارن - ، شبهه چيلر شبهه لارن، بو حالدين
 حسرتلن و چيلر حسرتلارن سويله ب تورغانندە حقيقى اسلامنى بليگان،
 اصلاح سبيلرينه، بوفسادلردن قورتيلو چاره لرينه توشنگان كشيلىر
 حقيقتنى سويله گانده فائدهسى محقق بولدفندن، الله دن ياردم استه گان حالده
 بو حقيقتنى سويله مكچى بولدفق:

اسلام دينى كبلگانده دنباده غى دينلر سماوى كتابلار، نورلى تفسير
 و تاويللار دينى مسئله لرده خصوصاً الهياتده دين علمالرى طرفندن يازلغان
 كتابلر مقاله لار، صوكنندن بو كتابلارغه يازلغان شرحلر حاشيه لار، فلسفى
 فڪرلار، كلامى جدلى نظر به لار سببلى علمگه اوريلوب فلسفى نظرياتدن
 عبارت علمى بر مجموعه شكلينه كرد كلرنندن اصل وضعلرنندن فطريلقندن
 چقغان ايديلر. گرچه بو دينلرننگده اساسى ثابت، برهان و حجتلر برله
 مؤيد، علوم جدليه ديوارلرى برله احاطه ايدلگان بولسه لرده لمكن بو
 الوغ بناده كوكللر تله گان دين روى، يقين نورلرى قالغان ايدى.
 مع هذا ملتلر بو دينلردن راضى، هر بوى اوز دينلرى دائره سنده ثابت
 و غايت متعصب ايديلر. دنبانك شرق و غربنده حاللر شول روشلى
 بولغان وقتده اساسى ساده و محكم، معناسى روشن، مقصدى كون كى ظاهر،
 بولى غايت ياقتى بولغان اسلام دينى كيلوب چقدى. اوشبو ساده و روشن،
 تيز آرادە تماماً آكلانوى بيكل بولغان دين گه ملتلر اعتبار كوزى
 برله قاراب اوزلار يذك غايت ضرور بنادن عبارت بولغان دينلرينده قابتادن
 نظر ايتد كلرنده دين نك روى بو الوغ بناده بولغان بتونلاى باشقه
 معنا ايكانلگن شعور ايتديلر - سيزديلر.

اوشبو روح بولمغانلقدن معنوى تاثيرلرى، كوركام اخلاق بيرريك

نفوذلى، لهوياتىدىن منىع ايدىرلىك قوتلىرى قالمىغان ايدى. حتى كىيىن ساقچىلىرىنىڭ كوڭللىرىدە دە دىننىڭ قىسقىچىسى يوقالوب ئانلاردە باشقىلار كىيى شىھوات اسىرلىرى بولوب، يالغوز ظاهرى مەراسىمدىن باشقىە نەرسە يوق ايدى. شول حالدە كىيىن كۈندىزى كىيى يىقىتى بولغان دىن اسلام، فطرى سادەلىكى آلهى روشن لغى بىرلە ظاهرى بولدىدە كوڭللىرى تىلەپ تۇرغان مەطلوبلار بولدىدە كوردىلردە مەكلىب مېلىيونلاب بولدىن دائىرەسىدە كىيى باشلادىلار. بىر عەصردىن آز بىر زماندە تۈرلى مەتلەردىن اسلامغە كىيىن يۈز مېلىيونغە ايرىلدى.

اسلامىت شول روشدە غايت سەرعت بىرلە انتىشار ايدوب كىيىلگەندە مەسلەنلەر خالص اسلام يولىدىن چىتىكە سەبەب باشقىە مەتلەر كىيى جامدىك حالىدە توشىدىلار (عقل و فىكرلىرى حركىتىدىن توقتالوب دىن دە بىسىرتىسىز حالگە قالدىلار بولسوزنىڭ تىقىلىقى آلدە) اوشىبو عەمومى جەمەد ياوروپاغە علم دورى كىيىلگەنچە دوام ايتدى. علم دورى كىيىلگەنچە ياوروپالىلار علوم كۈنىدە حقايقىدە فنون طىبىغىيە مەقرراتىدە - قىسى مەلۇماتلارنىدە - نظر و تدبىر، تىقىل و تىقىر قىلو - عقللارنىنى اشلەتۈ فىكرلارنىنى يۈرتۈلۈرى - سەبىلى جامدىكىدىن قورتىلوب عقللارنى نورلانوب منور عقللارنى بىرلە توارثا كىيىلگەن عقىدەلەرنىدە نظر ايتىدىلارنى فن و فىلسفە تارىخنىڭ آچىق كۈرىستۈنچە اوشىبو آلهى ظىن ايدىلگەن عقىدەلەرنى فى الحقايقە اوتىكەندە كىيىلەرنىڭ جەمەدە افكارلى بىرونغى انسانلارنىڭ علملارنى ايرىشكان ايسكى مەلۇماتلار ايكەنلىگىن كوردىلردە دىنلارنى ودىنى كىتابلارنى بوز چۈيىدىلار. دىن اهللارنى فىكر وادرا كىدە بىر عەصر انسانلارنىدىن نوبەدىن درجەدە حساب ايتىدىلار.

ياوروپالىلار بولسوز نظر بىلەرنىڭ نەتىجەسىدە انساننىڭ حياتى بولسوز اۈچ دورگە تىقسىم ايتىدىلار: بىرىنچى دور: دىن دورى، بولسوز دور: انسان بولسوز شىك قىلمى عقللارنىڭ اقتىساسىنچە دىن گە اعتقاد اوزىرە عەم

كېچىرگان. بوندىن سوڭ حضرت عيسى دىن بىر نېچە عصر لىك فلسفە دورى كېلۈپ دىن دە فلسفى شېھەلەر حادث بولغان. بو وقتدە انسانلار بو شېھەلەرنى كلام دېلىللىرى جەل قونلارى بىرلە دفع ايتىكانلار. سوڭرە بوندىن بىر نېچە عصر لىك ياۋروپاغە علم دورى كېلىد كندە انسانلار نظرى وحسى قطعى معلوماتلار يىنڭ دلالتى بىرلە دېنلەر زمانى كېچىكانلىگىن دىنى تعليمات انسانغە فائىدە بىر مگانلىگىن آڭلاغانلار، دىب ايتەلەر. بو دعوالارنى اثباتدە بو سوزلار نندە سويلېلەر: كورمېسىز مو دېنچىلەر كېرەك شىرقلى و كېرەك غىربلى بولسونلار عقل و اخلاقدە انسانلارنىڭ ايسىڭ توبەنلرى ايكانلىكلرى كوز آلدندە. اكر بو عصر، دىن عصرى بولسە ايدى بو كوندە گى دېنچىلەردە اللىكى عصر دە غىبلرى كېبى انسان كامللار عالم عامللار بولورلر ايدى. بولارنىڭ بو درجە توبەن تشولارى بو دور دە گى انسانىتكە مناسب حالدە بولماولرىنە، عصر قانونىچە يورمەولرىنە دېلىل بولادر. ھەر عصرنىڭ قانونى ھەر دورنىڭ انسانلرى بولادر: دېلەر.

بو نظرىلەر حس و عقلغە بنا ايدىلدىكندىن بولارنى رد قىلورغە كرىشۈچى بو شېھەلەر اچىندىن چىققاندا كوڭلن اضطرابقە تشورگان تورلى و سوسەلەر ايتەر توب چغە دردە بىنەدىن ايسكى حالتىنە قايتورغە مجالى قالدى. اللكدە نماز، روزغە عادتلىنگان بولسە نماز، روزەدىن، دىن گە تعلقلى ھەر بىر عملدىن اھراض قىلورغە باشلى. عقللرى كامل بولغانلار غنە بو كېبى و سوسەلەردىن امىس بولالار. موندى دىندە صلابتىلى عقل سلېم ايتەلرى اوزلار يىنە مخصوص بول طوتدقلىرىن بولار بىرلە عامە آراسىندە مئاصىبت دە بولمىدىر. بو تأسفلى حال ھېمىشە اوصە كدە دىننى ھەبە ايدى و چىلار ھەمان آزايمقدە تاوشلرى ضعيفلىنمكدە، دىن دشەانلرى ھەمان آرتماق دە قوتلىنمكدە. اكر حاللار بور و شىدە دوام ايدىر ايسە دىن ياردىچىلار يىنڭ تاوشلرى بىر كوندە ھېچ ايشىدەمىز درجە گە كېلە چكى ياقىن طويىلادر.

بو تأسفلى حاللارنىڭ سببى نىرسە؟ بونىڭ سببى نىفس آرزولارى،
 آخرتى دىئاغە آلمىدرو، نىفسنىڭ فضىلىتلار نىدىن غىفلت قىلو دىب ايتىلەر.
 شولارغە اوخشاغان باشقە سببلارنى دە سويلەيلەر. ا گر دىن اهللارندە بو
 تورلى آرزولاردىن منع ايدراڭ تقوالق، آخرتى دىئاغە آلمىدرو مازاق
 دىانت، نىفسنىڭ فضىلىتلارنى آڭلاردى معرفت بولسە بو سوزلارنىڭ
 رواجى قىمتى يولور ايدى. لىكن دىن اهللارنى آرزولارى نىفس
 هوالرىنە ايدروب، طمع وحرص آرتىدىن كىدوب دىئاغە تمام انىماڭ
 ايدوب - بىر يلوب - غنىمەت بولوردى بىرەر تورلى مال يارتىبەگە
 فرصتلىرى كىلدىسە گرچە شرعا اياڭ قىيىچ يول بىرلە بولسە دە آلورغە
 حاضر بولوب تورغانلىرى حالدە بو سوزلارگە رواج واعتبار قالمىدەر.
 حالبوگە اهل دىن آراسىند، بو تورلى تأسفلى حاللار شايع و مشهور،
 دىننىڭ اياڭ صادق طرفدارلىرى دە بو حاللارنى انكار ايتىلەر. اهل دىننىڭ
 اكثرندە كورنىگان بو تأسفلى حال، ياوروپالىلارنىڭ «دىن زمانى
 اوتىكان، انسان توصلى بىشەراچون باشقەنى قويوب يالغوز شوشى
 مەنىتكە يابىشغە تىوشلى» دىگان سوزلارنى قوتلىدەر.

ياوروپانىڭ بو شىبھەلىرى ملتىز آراسىندە كوندىن كوندە تارالا،
 يوغى بارادر. بو شىبھەلىرىنى دفع قىلودە عملەسز سوزلار فائىدە بىرمىدەر.
 بو شىبھەلىر تىرەسندە كوب بوردىم، بو موضوعدەقى كىتابلارنى مطالعە
 اهللارنىڭ مجلسلىرىنە مشار كە ايدوب اچكى ياقلارىندە جاسوملىق قىلدىم.
 سوڭرە بو شىبھەلىرىنى دفع قىلو رسول الله صلى الله عليه وسلم تعليم
 قىلغان خالص اسلامغە تمام رجوع ايتىمى توروب مەكەن بولمىغاننى يقىنا
 بلىدىم. چونكە اوشبو خالص اسلام و بىزنىڭ حاضر دە دىن دىب گەمان
 ايتىدىكەز نىرسەلر باشقە باشقە شىپلردىر. بو سوزم اچون اوقوچىلار شىئە
 قىلماسونلر ايدى. چونكە مېن قارشومىزدە غايىت خطرەلى حال كورمەن.
 حاضرگى ەلمى شىبھەلىر ياوروپادەقى تەرىفى ايدىگان دىنلارنى

كوڭلار دىن اثرىن قالدۇرماز روشىدە قوباروب تاشلادىقلىرى كىبى بىزنىڭ
 حاضر گى شىكەت گى اسلام دىب تىسەپە ايتىد كەز حەقىقەتدە اسلام بولمىغان
 دىن گەدە شولوق عملن اشەب تورغانى كورنەدر. نتيجەسى غايت
 دەشتىلى بولغان بو حالدە خېلى تفكر قىلغان صوڭ بو توغرىدە غى فكلرمنى
 آچق سويلەمكىنى ضرور ولازم تاپىم. درست نظر ايهلرى بو سوزلارمە
 دقت وانصاف بىرلە نظر قىلسونلار ايدى. جەودلك زمانى كىچىدى.
 حەقىقەتكە ايرىشدر وچى الله تعالى در.

بو خصوصەدە سويلەچك سوزلارمنى اوشبو اصللارغە بنا ايدەمن:

(۱) خالص اسلام (ومن احسن دينا من اسلام وجهه لله وهو محسن
 واتبع ملة ابراهيم حنيفا) آيتى بىرلە بيان ايدىلگان معناسى ظاهر، اساسى
 سادە بولغان دىندر. يعنى حەقىقى اعلام چىن مسلمانىلق اوزگىنى هر بىر
 عوارضدىن پا كەلب صاف حالدە ايمان فطرى اوزرە اللەغە يونەلو،
 سوزدە عملدە محسن - كوركام عمللى كوركام سوزلى - بولودر. (ان
 الدين عند الله الاسلام) (فاقم وجهك للمدين حنيفا فطرة الله التى فطر
 الناس عليها) آيتلرندە ذكر وبيان ايدىلگان دىن واسلامدە اوشبودر.
 بس اسلاميت فطرة بشرىە گە قايتو يعنى كوڭلدە گى ايمان فطرى نى
 تقليد، ظن، وهم كىبى عوارضدىن ارچوب خالصلىگىنە قايتاروب صاف
 فطرت اوزرە اللەغە اشانو، ظاهر دە باطندە اللەغە انقياد - بوى صونو -
 وشونى اوزك اىچون محض غير ومصلىحت دىب بىلو بولادىر. اسلام
 اصلندە فطرتقە رجوع بولغانغە مشكل اش بولمى بوڭك اىچون كوب
 بىلار تحصيل كوب كىتابلار دىن درس قىلورغە حاجت توشەيدىر. لىكن غفلت، ظن
 وهملر گە تقليد سببلى فطرت بعضابوزولا، صافلىق بىتە. بو حالدە فطرتنى
 توزەتور اىچون الله تعالى نىڭ آيتلرندە - كائىناتدە گى اسرار وحكەتلرندە -
 تىكر، تفكر وتدبىر ايدوب عقل وفكر نى صافلاندىر ولازم بولادىر. عقل وفكر
 صافلانسه فطرتدە توزەلەدر. (لقد خلقنا الانسان فى احسن تقويم).

بو مقامده بوکا باشقه وارد بولغان آيتلار اوشبو ايکي اصلنى - ايمان واحساننى (۰) كوكللرگه اورناتشدر، انساننك دينى شعورن كاملله ندرر ايچون وارد بولمشلردر.

ايکي سوز - ايمان، احسان - برله تعريف ايدلگان دين، البته دين فطرى بولدر. بو ديننك اصولندهغى تعقيدلر - ديننى آكلادون عقلنى باغلى تورغان كلام و فلسفه كى شيلر - دين يولندهغى مانعلردر «بو بولنى موندى نرسه لردن ار چورگه تپوشدر».

(۲) ايمان واحساندن عبارت بولغان اوشبو خالص اسلامنك انساننى انسانيتن، حس وقوه لرن ترقى قىلدردو. كاملله ندروده كورستديكى دليل: كائنا تده نظر وتدبر، مخلوقاتدهغى نظامده، دنيا ده اوز گهرمى جارى بولوب كىلگان الله تعالى نك سنتلرنده - قانونلرنده - تعقل و تفكر ايكا نلىكى (قل انظروا ماذا فى السموات والارض) (قل سيروا فى الارض) كى - كوب آيتلردن آچق معلومدر. بناء عليه اسلامده ترقى و تكامل، كلامى خيالى نرسه لرگه بنا ايدلماي بلكه حقيقى اساسقه طبيعى قانونغه بنا ايدلگان بولدر. شونلقدن بو يولدن - كائنا تده نظر يولندن - يورمىچه، فلسفه و كلام بولينه كرو، جدلى علملرگه اعتماد قىلو فى الحقيقة اسلام يولندن چغو بولدر.

ملتلرنى بو برسندن آيبرغان نرسه ده شوندى فلسفه لرگه اهر و، خصوصى عقللرينه اعتماد ايدو، اوز فكرلرننگنه اساس طوتولرى بولمشلر. چونكه هر ملتنك اوزينه مخصوص نظر يه لرى فلسفه لرى بولمقندن

(۰) اساتينه عصر دن الوغ بر استاذ بو اورنده اوشبو سوزلرنى سويليدر: اسلامغه كونيلاو كوب كتابلردن درس قىلوفه، بتون وقتنى آغان عمل و عبادت لرگه توقف قيامى، بلكه اسلام اوشبو اوچ اساسكه بنا ايدلدر. (۱) كوكللى پا كله گان، برهان غه بنا ايدلگان عقیده برله عقلنى اصلاح قىلو (۲) رذيلتلردن پا كله نوب فضيلتلر برله زينتلنوب نفسنى اصلاح قىلو (۳) عبادت و حقوقدن عبارت غبللرنى اصلاح قىلورده «بو سوزلرنى تفصيل اوزره بيان وايضاح ايتمشدر».

عقلاری شول اوز فلسفه‌لری تیره‌سند گنه ایله‌نو سبیلی بر برسندن
 آیراغانلر، نورلی ملتارگه اوریلگانلر، عقل و فکر دائره‌لرن کیته -
 یتوب کائناتده نظر کبی قطعی دلیل بولغان طبیعی قانونغه اعتماد ایتکان بولسه‌لر
 ملتار بر برسندن آیراغان، اختلاف بولغان بولور ایدی، ننا که فن
 علماسی فنی نتیجه‌لرده اعتقاد ایتکان دلیلاری قطعی اصللر بولغانغه
 کوره اختلاف ایدشیمیلر. ایدی مشرق و مغربده گی فن علماسی فنی
 مسئله‌لرده متفق بولغانلری حالده، دین علماسینک - تفرقندن نهی ایدلوب
 اتفاق برله بیورولا توروبده - اشد اختلاف اوزره دوام ایدولاری
 عارلک بولمیهو؟ بو اختلاف دینده خیال و رایبارگه اعتماد قیلونک نتیجه‌سی
 توگلهو؟

ملتار اختلافده بولسه‌لرده، اسلام بو اختلافلرنی بترر، بولارنک
 آرالرن کیلشدرر، دینلرنی اصللرینه قایتارور ایچون کیلمشدر. اوشبو
 اصلغه رجوع، دینلرده عقلنی حاکم قیلماي بلکه اللهنی حاکم قیلو اللهنک حکمین
 تسلیم ایتو - بر له گنه بولادو. اللهنک حکمی ایسه کائناتده گی ناموسلری
 قانونلری در. بو قانونلرغه ایریشو - درستنچه آگلاو - قرآن بولنچه
 یورگانه یعنی کائناتده نظر و تدبیر، اللهنک مخلوقاتنده گی سرو حکمتلرن
 علم و معرفت سبیلی بولا چاقدر.

(۳) رسول الله صلی الله علیه و سلم نك اصحابی و تابعین و آنلار بولنده
 بولغانلر بر عصر یارمندن آرتوغراق اوشبو خالص اسلام بولنده ثابت
 بولوب، اسلامیتنی تقوی‌ده قرآن کورستکان (کائناتده نظر و تدبیر) قاعده
 سن رهبر ایدوب رأی و ظنلرغه ایهرمه گانلر. سوکوره ظن و فلسفه‌گه بنا
 ایدلگان کلام ظاهر بولوب آنک آرتندن یونان متروکه‌سی بولغان
 منطقده کیلوب یتوب، کائناتده نظر و تدبیر قیلو اورنینه بو نرسه‌لر
 منوب اولطوغان صوگ اسلام ملتنی برده سیزمسندن اسلام بولندن چینکه
 کیتکانلر.

الله تعالی (قل انظر واماذا في السموات والارض) (قل سير وافي الارض)
 کبی آچق امر لری بر له کائنانده نظر وتدبر یولینه ارشاد و دعوت قیلوب
 تورغانده اسلام علماسی کلام و منطق غه دعوت قیلور غه کریشوب اسلام
 شا کر دلرینه کلام مذهب لری منطق اصطلاح لری درس و تلقین قیلور غه
 کرشکانلر. بوسبیدن دین تحصیل قیلونی مقصد ایندیکان دین طالبی، دینی
 حساباتن قوتلر، اسلامی تیوشنچه آکلار ایچون قرآن بیورغان کتاب طبیعتده
 نظر وتدبر کبی علم لردن چیتده قالوب، منطق، کلام کتاب لرنده غی اصطلاح لری،
 مذهب لری، بحثلر اعتراضلر غه فکرن صرف ایدوب، بو کتاب لرنده غی مشکل
 عبار لری، رموز و اشار لری، فتامل فتفکر لری حل قیلورده هر اوتکاروب اصل
 مقصدن محروم قالمشلر.

(۴) اسلام علماسی کتاب طبیعتده نظر وتدبر نی آرتقه تا شلاب ظن
 و راعیلر گه ایدوب کلام و منطق یوللرینه کزوب کیتد کلرندن صو ک
 عقلرنک ادرا کلری متفاوت - تورلیچه - بولغانلقدن دیننک اصول فر و هنده
 اختلافلر تورلی مذهب لری حادث بولغان. هر مذهب اوزن گنه حق، چن اسلام
 زعم ایدوب بر بر من تضلیل و تکفیر قیلور غه کرشکانلر. عقل بر له تکلم دن
 صریح نهی ایدلگان الله نک ذاتی و صفتلری وحی و نبوت کبی مسئله لرده
 بحث و تکلم لر سببلی تورلی شرحلر ناء و یلر کوبه یوب، عقلنک ادرا کندن
 یوقاری بولغان بو تورلی مسئله لرده تکلم قیلونک شبهه و سفسطه غه باشقه
 نتیجه سی بولمغان. نظر وتدبر گه بنا قیلنغان اسلام نک، راعی و ظنلر، کلام
 مذهب لری، منطق اصطلاح لری قانشووی بر له اولنگی صافلغی روشنلغی
 اورتیلوب باشقه دینلر کبی اصلاح و تهذیب ایدلور گه - بو عوارضدن
 ارچیلوب اولنگی خالص گینه قایتور غه، باشقه ملتلر کبی مسلمانلر ده اوشبو
 خالص اسلام غه رجوع ایدر گه لازم بولوب قالمشلر.

(۵) حاضر گی دین اسلامده الله و پیغمبر سوزلری بر له هر عصرده غی
 فقهانک رایلری ده اختلاط قیلغان. برنچی عصرده ایسه بولای بولمغان، بلکه

اسلامنىڭ اصل الاصولى بولغان قرآن ايك اعتمادلى برونچى كىتاب بولوب،
 سنت رسول الله نىڭ فعل و سوزلىرى - بو كىتابقا شرح درجه سنك تورغاچ ايدى.
 لىكن منافقاننىڭ حديث بولمىغانلىرى حديث آراسىنه كىرتوب اسلامغا سۇقصد قىلو
 لىرى سىببلى نقد الحديث گە حديثلارنى انتقاد قىلورغە حاجت نوشوب شول
 عصر علماءسى حديثلارنى انتقاد ايدوب، متواتر، مشهور، صحيح، حسن،
 ضعيف، غريب الخ كىبى قىسىملار گە آيرغان ايدىلر. مع هذا استبداد قىلماي
 سوكىغىلار غەدە اصولنچە انتقاد يولنى آچق قالدردىلر. بولاردىن سوكىغى علماء،
 عصرلار نىڭە حادث بولغان اجتهادى مسئلەلردە گى تورلى رايلىرىنىڭ بىر -
 سىنىك دە سوابلىغى بىرلە جزم قىلماي، بو حكمنى اللەغە تفويض ايدوب،
 راي بىرلە عمل قىلونى هيچ كىمگە لازم ايتمەدىلر. لىكن حاضر گى وقتتە
 قرآن و حديثلارنى بىر ياقغە قويوب، علمانىڭ رايلىرى بىرلە بىردە نظر
 و انتقادىمىز عمل قىلونى لازم كورەلر، كىتاب و سنت گە اتباع بىرلە مأمور
 بولغان اسلام مىلتى راي و ظنلارغە اتباع قىلورغە تىكلىق ايدوب
 گويا مىسلىلەرنى باشقە مىلت اتباعى كىبى قىلورغە طر بىشلەر. بو حال اسلام
 و قرآن نىڭ روجىنە، رسول اللە نىڭ تعليماتىنە، سلفلارنىڭ سىيرەسىنە منافى بولغان
 حالدر. سلفلارنىڭ دىيىدە رايلىردىن احتياطلرى بو روشدە ايدى:

كىلە چاك ساندە.

مترجمى محمد نىجىب تونتارى.

حکومتلر آراسندهغى مناسبتلر

اسلامده برنجى حکومت بولغان خلفاء راشدين حکومتى جهوريت روشندلر او بولغانى بلنده در. هر اش ابتدا سنده کامل بولوب يتمگنگه بو حریتده بو عصرده کامل بولوب يتمگاندر. مع هذا اسلامدهغى اوشبو برنجى حکومتنى حریتنىڭ مبدأى - باشلانغى - سانارغه مەکن بوجەتلردن:

بوعصرده خليفه لك برسندن ايكنچسینه وراثت، وصايه يولنچه انتقال ايتماى بلکه امتنىڭ انتخاب و رضاقلرى برله تعيين ايدله كيلگان خليفه لر حکومت اشلرن اوز باشلار ينه مستقلا اداره قىلماى، امتنىڭ و كيللرى اورنن طوتقان خواص اصحابقه مشورت برله يورتور بولغانلر. اوشبو اهل شورا اداره اشلرنده مستشار و مرجع بولوب تورغانلر. اداره دولت اشينه جهورامتنده رقابت ايدوب - كوز قولاق بولوب - اورنى برله كم بولسه ده خليفه گه اعتراض قىلور، حتى خاتونلردن ده خليفه لرنى انتقاد قىلوجىلر كورنور، ضرورت كورنسه خليفه نى تبديل قىلورغه ده حقلرى بولور ايكان (*). برنجى خليفه ابو بكر الصديق حضرتلرى جهورامتنىڭ انتخابى برله، ايكنچى خليفه عمر الفاروق حضرتلرى برنجى خليفه نىڭ كورمه نووى بوينچه امتنىڭ رضالق و انتخابلرى برله تعيين ايدلگانلر. اوچنچى خليفه تعيين قىلونى حضرت عمر اهل شوراغه - معلوم آلنى صحابى غه - تابشروب (۲) بولار جهورنىڭ بو توغرىدهغى رأى و قرارلرنى بلگان

(* خليفه لرنىڭ برنجى خطبه لرنده گى سوزلر آراسنده «مىن سزنىڭ برگن كى، اگر مىنى توغرى كورسه گزمىڭا اهرگن، ككرىسه م توغرايتگن، الله غه اطاعتلى حالده مىڭا اطاعت قىلگن، عصيان قىلسام البته اطاعت قىلماس سز. اگر مىنى وحى ايهسى پيغمبر اورننده طوتار ايسه گن بواش مىن ده يوق» كى سوزلرده دقت ايدلسه مذكور حقلرنىڭ امتده بولغانلغى آچق بلنور، ينه خلافتنىڭ رسول الله دن حقيقى وراثت، حقيقى دىنى رياست بولمغانلغى ده ظاهر بولور. شونىڭ ايچونده رسول الله وحى نازل بولمغان يالغوز اجتماعى اشارده اصحابقه مشورت ايدوب، دىنى اموره وحى وارد بولغان اشارده مشورت ايتمگان. بو كى اشارده مشورت ايتكان بولسه دىن، وضع آلهى بولماى بلکه وضع بشر بولووى لازم كيلور ايدى. البته دىن قطعاً بولاي توگن (۲) حضرت عمرنىڭ بواشنى توغرى جهورامتكه تابشرومى بلکه اهل شوراغه امانت قىلووى، خليفه تعيين قىلوده خلاف ضروريوت فتنه چقماسون ايچون يعنى خىرلى بر نيت گه مېنى بولغان ديگانلر.

صوڭ حضرت عثمان تعيين قىلغان. حضرت على نك خلافتى دە بوروشده
واقع بولغان، الحاصل بو خليفه لرنك هر برى وراثت و صابه يولنچه تعيين
ايدماي بلكه امتنك مصلحت و قرارلى برله تعيين قىلغانلر.

درست! بو وقتدهغى انتخاب، ابتدائى حالده بولغانلقدن منتظم
بر يولغه قويىلوب يتىگان. شارع طرفندن، توليه، امت وظيفه سى بولدىغى
قدر ايسى بلدرلوب بو توغرىده مخصوص قاعده كورسه تلهي بلكه امتنك
رايلىر ينه تابشراغان. بونك سبب و حكمتى ده: سياسى، اجتماعى حاللر
عصرلر اوز گه روى برله اوز گه روب كىلگانلقدن انتخاب كىفيتها رى ده طبيعى
اوز گه ره. شونلقدن هر عصردهغى اهل اسلام عصرلر ينك حالينه مناسب
انتخاب توزور گه تيوش بولادر. اگر اسلام حكومتلرنده اوشبو اصول
رعايه ايدىلوب كىلگان بولسه البته انتخاب اصولى كامال شورا منتظم
بر يولغه قويىلور، اسلام حكومتلرى جمهورى يامشروطى بولوب قرارلانور
ايدى. لىكن حضرت معاويه اوغلى يزيدنى اوز اورنىنه اوزلگندن تعيين
قىلو برله، باشلاب بو اصولنى الغا ايتدكندن بوندن سوڭغى اسلام
حكومتلرى برنچى حكومت اساسى بولغان شورا، انتخاب يولندن چغوب
ملك و استقلال گه ايله نهمشردر.

اسلام حكومتينك شورا اصولينه بنا ايدىلور و ينه (وامر هم شورى
بينهم) (وشاور هم فى الامر) كىي آيتلر دليل بولادر. بو آيتلرنك آچق
بياننچه: امتنك سياسى و اجتماعى اشلىرى اوز آرارلرنده مشورت برله
اجرا قىلنورغە تيوش بولدىقندن، اسلام حكومتينك شورا اساسينه بنا
ايدىلوروى لازم بولادر. اسلامده «اولوا الامر» دىيلىگان اهل شورا بر
وقتدهده كىيسلمزگه، ادارى اشلىرده همان مستشار و مرجع بولوب تورورغە
كبرهك بولادر. بلكه بو طائفه (يا ايها الذين آمنوا اطيعوا الله و اطيعوا
الرسول و اولى الامر) (* منكم) آيتى مفادنچه اسلامنك اوچنچى ركنى
بولغان اجماع اهلى بولغانغە بو طائفه نك كىسلوروى اسلامنك بر ركنى

بتووی بولادور. بونچى عصرده بو طائفه حکومت مرکزده بولوب یعنی
امت طرفندن اشانلغان خواص اصحاب اولوا الامر اورننده مستشار و مرجع
بولوب تورغانلار. خلافت دورى انقراضى سوکونده اولوا الامر فوتدن
توشوب اداره اشندن چیتده قالغانلار. عصر سعادتده، راشدين عصرده
شورا اصولى کامل رعایه ایدلگان. رسول الله صلى الله عليه وسلم وحى
کیلگان اجتماعى و سیاسى اشلرده اصحابقه مشورت ایدوب، حتى اوز
زاینه خلاف بولغان بعض ماده لرده (احد واقعه سی کبی) اصحابنک رایی
بیرله عمل قیلور بولغان. خلفاء راشدين اوشبو سنه فعلیه اوزره عمل
قیلغانلار. هیات

اسلامده غی اجتماعى قانونلر برله پارلامینت قانونلری آراسنده غی
مناسبت و آیورمه لر: اسلامده کتاب و سنت ده منصوص بولغان اجتماعى
مسئله لرده شریعتنک عمومی قاعده لرینه قاراب قانون توزوچیلر قرآن
اصطلاحنجه «اولوا الامر» دییلگان طائفه بولادور. بو طائفه نك قرارى
شریعتنک اوچنچى اصلندن بولغان حقیقى اجماع بولغانغه، بو قرارغه هر
مسلماننک اتباعى واجب بولادور. یاوروپا حکومتلرنده قانون توزوچیلر
ملتنک وکیللری بولغان پارلامینت اعضالریدر. بولارنک قرار و اجماعلرن
حکومت، تنفیذ-امضا-قیلورغه لازم بولا، امضا قیلماسه پارلامینتنک حکومتنى
آلشدرغه حقى بولادور. اوشبو پارلامینت هیاتینه بو عصر اصطلاحنجه
«هیأة تشریعیه» قانون توزوچى هیات دیب ایتوله. حکومتنى «هیأة
تنفیذیه» پارلامینتنک قرارن امضا قیلوچیلر دیب ایتهلر.

اسلام حکومتنده شریعتده منصوص بولغان اجتماعى مسئله لرده
قانون توزوچیلر امتنک وکیللری اورنن طوتقان بتون امتنک مثال بولوردای
اولوا الامر طائفه سی بولوب، بولارنک سوزلری قرارلری بتون امتنک

(*) اولوا الامر لفظنده تورلیچه تفسیرلر بولسه ده ایکن معقول تفسیر: دینی، اجتماعى
و حقوقى عالیله ده متخصص بولغان تورلی علمادن تشکیل ایدلگان هیات، دییگدر.

قراری حکمنده بولادر. یا اور و پاده فانون توز و چیلر ملت طرفندن
انتخاب ایدلگان ملت اور نینه تور و ردای و کیلاری بولا. بولارنک قراری
ده بتون ملت قراری حکمنده بولادر.

بو کبی و کیلار یا اور و پاده انتخاب اصولی برله تعیین ایدله. بو
انتخاب تورلی اورنده تورلیچه بولا. اسلامده انتخاب کیفیتنده مخصوص
قاعده کورستلگان. بلکه هر عصرده حالگه مناسب روشده انتخاب
قیلورغه، اولوا الامر هیاتی بر وقتنده کیسلمزگه تنبیه و ارشاد ایدلگان.
پارلامینتلرده بر اشد قرارغه کیله آلمی اختلاف ایدلسه، اکثریت
صدا - تاوش کوبلگی - برله مسئله حل ایدله. اسلامده اولوا الامر
بر مسئله قرارغه کیلمی تنازع بولغانده مسئله نی کتاب و سنتنک عمومی
قاعده لرینه عرض برله نزاعنی دفع ایدوب بر قرارغه کیلو تیوشلی
بولادر. صواب بولغان یولده شولدر. اسلام شریعتی اجتماعی شریعت
بولغانغه کوره اجتماعی اشلرده اسلامنک عمومی اصللری قاعده لر ی بار.
بو قاعده لر (یر یدالله بکم الیسر ولا یر ید بکم العسر) (ما جعل الله
علیکم فی الدین من حرج) (ان هذا الدین یسر) (جئکم بالمسحاة السهلة
البیضاء) (یسروا ولا تعسروا) (لا ضرر ولا ضرار) کبی آیه کریمه و حدیث
شریف لردن استنباط ایدلگان - آنگان -، اجتماعی احوالگه تطبیق
ایدلگان (دفع مفسده، جلب مصلحت) (المشقة تجلب التیسیر) (الضرر
یزال) (العاده معکمه) کبی عمومی قانونلردر. بو قانونلر هر عقل سلیم
قبول ایدرلک، بتون مدنیت دنیا سنده دستور العمل بولورلق قانونلردر.
بو قانونلرنک تفصیل و جزئیاتی اسلامنک فقه و حقوق کتابلرنده بیان
ایدلمشدر.

حریت، مساوات، حاضرگی حکومتنر شورا اساسینه بنا ایدلووی
جهتندن اسلام حکومتینه مناسبلی بولدیغی کبی بر نچی شعاری حریت
و مساوات بولووی جهتندن ده اسلام حکومتینه نهاما موافق بولادر. چونکه

اسلامده حریت و مساوات اساسی بر قانون دیوراک. اسلامده هر کم دیننده وجداننده فکرنده سوزنده عملنده تمام حر در. بو ایسه بیک مشهور بولغانغه تفصیل غه ده حاجت یوق. (لا اکر اه فی الدین) آیتی دینده حریتکه آچق دلیل. اسلام تاریخده بو کاعدهل شاهد در. چونکه اسلامک بر وقتکده برهونی ده دین گه ا کراه کبی حادثه بولمادیغی تاریخ برله قطعا ثابت. فکرنده سوزنده حریت ایسه بو کافر آندن بیک کو ب شاهد کورستهک ممکن قرآننک بیک کو ب اینلرنده هر کیمگه اوز فکری برله فکریلر گه، تدبیر قیلورغنه - تیره نندن اویلا رغه - اوز عقلن استعمال قیلورغنه، عقلنی تقلید، ظن، وهم لار برله باغلاماسقه، عقل وفکده مستقل بولورغنه ارشاد قیلغان عمومی امرار، عقللرن اشله تمگانلر فکری برله اویلامغانلر حقنده وعیدلر - قورقنچلی خبرلر - حسابسنر کو بدر. حق دیب بلیگان سوزنی هیچ کمدن تارتوننی سویله مک نکلرومی، حتی حقنی یا شروچی الوغ گناهی بولووی آچق بیان ایدلگان. بلیکه بو حریتلر مسلمانلقنک خاصه سندن، ایماننک وسیله لرنندن، هر بر اصلاح وترقی نکل واسطه لرنندن بولغانلغی ده آچق آ کلا دلغان. شونک ایچونده اسلامنی درست آ کلاغان واحکامینه تمامیل رعایه ایدلگان الکی عصرلرده هر کم فکرن سوزن تمام حریت برله سویله ر بولغان حتی ایکنک ضعیفلرده حق دیب بلیگان اشنی خلیفه لر گه ده برده قورقیمی ایتور، خطالرینه تنبیه قیلور بولغانلر. بو حاللر اسلامده حریتنک ایکنک کبک دائره ده بولغانن کورسته در.

بو حاللردن اسلامده حریت رخصت بولغانغنه بر عمل بولمائی، بلیکه عزیزیمت بولغان الوغ فضیلت بولغانی آ کلا نادر. ایهدی فضیلت بولغان حریت نیدن عبارت بونی بر آز تفصیل قیلورغنه تیوش بولسه کیره ک: انساننده فضیلت بولغان حریت انساننک قیلقدن قورقیلوب انسانیت حقارندن هر بر حقده تصرف قیلووی، اوز اراده سینه مالک بولوب، حیوان کبی باشقه لار اراده سی برله حرکت ایتمه وی، مشروع اشنده اختیارلی بولوب، عملینک

فائده مندین معروم ایدلماوی، حیاتنده امین بولوب، بو امنیتنی بوزارغه
 برونکده حق بولماوی در. اگر بر کشی ده بو صفتلرنک برسی بولماسه
 هریتی ده بولغان بولادر. موندی کشی حیوان حکمنده بولوب باشقه لرنک
 اراده سی برله حرکت ایدوچی، باشقه لرنک راحتی ایچون معنت چبگوچی،
 باشقه لرنک سعادت بولنده شقاوتیکه تشوچی باشقه لرنک حیاتی ایچون
 قولهرگه سعی ایدوچی بولوب قالادر.

بوسوزلردن حریت: نفسنک هر تل گانن برده فیدسز شرطسز قیلو، هر
 بر قیدلردن - باغلامه لردن - آزاد بولو ایکان دیب گمان ایدلمه سون.
 بولای تو گل. هر اشد افراط تفریط یارامغان کبی حریتنده افراط تفریط
 یارامی. بلکه فضیلت بولغان چن حریت: وسط - افراط تفریط اورتاسنده -
 بولغان حریت در. بو حریت یالغوز ایکی قید برله باغلانادر. برسی
 انساننک نفسنده گی - کوکلنده گی - قید. بونی «زاجردینی» دیب
 ایتهلر. کوکلگه اورناشقان ایمان بولادر. شاعرنک:

لا ترجع الانفس عن غیبا * مالم یکن لها منها زاجر

دیهدن مرادی شولدر. ایکنچی قید انساننک طشندغی قید.
 بونسی عدالت اساسینه بنا ایدلگان نظام، قانون بولادر. بو قیدلرگه
 باغلانو اسارت - قیلوق - توگل، بلکه چن حریت چن انسانیتدر. بو
 قیدلردن آزادلق فی الحقیقه حیوانی شهوانی اسیرلک بولدقندن بوکابر معناسی
 برله ده حریت دیمک درست بولمیدر.

حقوقده مساوات. بوده اسلامنک اساسی قاعده لرنندن. اسلام نظرنده
 مسلمانلر جهله سی - امیری ماموری - بر تیگز حقوقلی بولدیغی کبی،
 باشقه لرده شولایوق تیگز حقوقلی، دینی، اجتماعی و سیاسی حقوقده برابر،
 شونک ایچون اسلام حکومتلری آستنده یشه گان ملتلر، مسلمانلر کبی
 تام حقوقلی، کامل حریتلی، دین و دنیالرنده تمام امین حاللرنده یشه گانلر.
 یشه مکده درار. قرآن (سورة الحجرات) انسانلرنک مساواتن آچق بیان

ايدوب (سزنى بر اتادى ياراتدق، بر بر كز بر له تانيشور ايچون تورلى
 قىبله لر قىلدق) دىب ايتهدر (*). انسانلر بر آنا بالالرى بر توغانلر،
 نسللارى بر. نسل بر له ماقتانورغە الوغلانورغە اورن يوق دىمكدر.
 سو كره (الله قاشنده حرمتلېره ككز تقوالېرهك بولغانىكزدر) دىب چىن
 فضىلت الوغلق، تقوالق كوكل سلامتىگى كېى انساننىڭ اوزىدە بولغان
 صفتلرغە ايكانن بىدروب، شريفلك، وضىعلىق، مال، جاه، رتبه و باشقىلر
 كېى طىشقى صفتلر انساننى باشقىلردىن آرتوق قىلا تورغان صفتلر بولمىغانن،
 موندى خار جى صفتلر بر له الوغلانورغە ماقتانورغە ياراماغانلغىن آ كىلا
 تادر. رسول الله صلى الله عليه وسلم حضرتلرى (انسانلر بارده آدم بالال-
 لرى، آدم توپراقدىن يارادلىنى) (عربنىك عجمىگە عجمنىك عربىگە آرتوقلىغى
 يوق مگر تقوالق بر له گنه) دىگان مبارك سوزلرى بر له اوشبو مسال-
 واتنى سويلەمشدر.

محمد نجيب تونتارى.

تاشكندە «نجات»

تاشكندە يقىن كونلردە «نجات» اسمىك مىلى غزىتە چىغە باشلاغان
 الدين والادب ادارەسىنە كلىمش ۽ نچى عددىنى كوردك و اوقوب فائىلى
 مضمونلارنى آ كىلاب شاد بولدىق، محررى تاشكندىڭ مشهور اصلاح
 و ترتيب خدمتلىرى بر له تانولمىش ملت خادىمى قارى منور افندىدر
 ايك كركلى وقتدە بو غزىتەنى نشر قىلورغە كرىش كندىن بىوك غىرت
 و همت كوزسەتور دىبە امىد ايتەمز.

بو آيتدىن اقتباس ايدوب حكىم جلال الدين رومى حضرتلرى بو بيتلارنى سويلەمشدر:
 بنى آدم اعضاي يك ديگرند * كدر آفرىنش زىك گوهرند
 چو عضوى بدرد آورد روزكار * ديگر عضوهارا نماند قرار
 توكه زمخنت ديگران بى غمى * نشايدكه نامت نهند آدمى
 حاصل ترجمەسى: آدم بالالرى بر برسېنىك اعضالرىدر، چونكه آنلار بر آنا آنادىن
 يرادلەشدر. بر، عضو خستەلىسە باشقىلرىدە راحتسىزلىنورلر. اگر سېن باشقىلرنىڭ
 محنتىدىن قايغوسز ايسەڭ، آدم اسمىنە لايىق بولمازسىن.

السىكە حكومت طرفىدىن چىقارلغان بو غزىتە، ايمىدى مىلى غزىتە بولدىقندىن بىتون ھەتتىن مىلت خىدمىتىنە صرف ايدەچكى مأمۇلدىر.

خوقىندە «ايرىك سوز»

خوقىندە السىكى «صدى فرغانە» غزىتەسى صاحىبى ملا عابدجان افندى طرفىدىن «ايرىك سوز» عنوانلى غزىتە نىشر ايدىلەپ باشلانەش مەجلەز ادارەسىنە بىرنېچى سانى كىلوب ھىندى جاتىپە مىسرور قىلدى. ملا عابدجان افندى مطبوعات بابىدە صاحىب تەجرىبە مەنتىچى و ھەمىنىلى و مەھترىم بىر ذات بولدىقندىن اشبو غزىتەسىپە بىپوك خىدمەتلىر قىلسە كىرك دىو امىد قىلامىز.

اشبو كونا رە اشبو غزىتەلىر مەناسىتىپە توغان و ھىر كەمگە ايرىشكان ظلم قىدىندىن نجات، اسارت ذلىتىن خلاص، فەكر دە ھىرىت، سوز دە ايرىك در جات عالەپەسى مىسلەمانلىر اىچون بىپوك قوانچىدر.

اشبو قوانچىنى تىپوشىنچە آ كىلامىق، و آ كىا تىشكر ايتەك و اول نەمەتنى بار طاقت بىرلە ساقىلارغە و تقوىە ايدىرگە تر وشەق ھىر قاىو مىسلەمانغە لازىمىر. آنىك شىكرانەسىنى ھىفظ قىلو روشلىرىنى بىلەك اىچون البىتە مىلى مطبوعات ايرىك ضرور اسباب جەملەسەندىن بىلكە بىرنېچى بىخىشى بولدىر.

بىنا علىپە اشبو مەھم و قىتدە تر كىستان و فرغانە ولايتلىرىندە نجات، و ايرىك سوز، غزىتەلىرىنىك طىلوع و نىشر ايدىلەمىكلىرى مىلت اىچون ايرىك مەھم و ايرىك مەفید غایەدر.

بو غزىتەلىر ھىسن اجتەھادلىرى شىرطىپە مەلتنىك ھازىرگى بىپوك مطلوب و غایەلىرىندە بىپوك خادىم و بىپوك امىتاذ اولابىلورلىر.

ھەھ تر كىستان و فرغانە قىرنداشلىرىمىز بو بابدە اھتىمام ايدەرك بو غزىتەلىرگە مىشار كىت ایتەلى، بىك جىزئى اعانەلىرىنى در بىغ قىلماسدىن اىشتراسىپە مەبادرت قىلمىلىكە، شول ھەت ساپەسەندە ھىز كور غزىتەلىر

دوام ايدىرلار و ترقى ايدىرلار اهل وطنغه دينى و مىلى و سياسى بيوك خدمتلىر قىلورلار و مذكور بيوك غايه لردە فائىلى اشلردە رهبر بولورلار. علاوه: تر كستان و قزان (۲) خلقى بر دين و بر ملت و بر وطن اهللىرى، و بر حكومت تابعلىرىدور.

آنلارنىڭ دينى و مىلى و سياسى و اجتماعى غايه لرى بر، و بر يول بر له گنه حاصل اولچاقدر.

آنلار هر بابده بر بر ينه مراجعت، بر بر ينىڭ سوزلار ينى آڭلامق، و بر فكر گه ايوشمق، بر له گنه ذكر ايدامش مقاصد عاليه لرينه ايرشه چكلر. آرالارنده الفت و محبت بولغانده غنه، اتفاق و اتحادغه چه حاصل بولغانده غنه ديم و ملتلىرىنى ساقلا رغه مقتدر بولا چاقلار، و شول وقتده غنه آنلارنىڭ سوزلىرى حكومت متبوعه لرى قارشومنده نافى و مقبول بولا چاق. و آنلارنىڭ الفتلىرى و اتحادلىرى ايچون ده ايڭ بيوك وسيله مطبوعاتدر. مطبوعات قدر بو بابده نفوذلى و اصطه يوقدر.

بناء عليه تر كستان خلقى اوز مطبوعاتلارى علاوه سینه قزانلى مطبوعاتقه، اوشانداق قزانلىلر تر كستان مطبوعاتينه نظر ايتسه لر، اوقوسه لار يخشى تانوشسه لار باره، باره تلىر آڭلانور، غايه لر بلي نور، الفت و اتحاد حاصل بولور. اشبو يول بر له ملتلىر انشاء الله يشارلر مسلمانلار محفوظ مسعود بولورلار.

باب الفتوى

زالاناوز: يونس اولنده امام غياث الدين ابن ملا عماد الدين نىڭ سؤالى: بزنىڭ طرفده ميتكه جنازه اوقودن الك يورتينه باروب تهليل اوقو عادتى بار. بوڭا هيچ بر دليل كوركانمز يوق. بو اشنىڭ سنت يامستجب بولوونده برور دليل بولسه بيان قىلسه كز ايدى.

(۲) قزان خلقى ديهك بو اورنك عربستان اصطلاحنچه همه اچكى روسيه مسلمانلىرىدور.

جواب: میتکه تهلیل اوقو هادتی سوکغی زمانلرده چققان حادثه بولغانلقدین سنت، مستحب بولمی. بلکه عادت حسنه گنه بولاسه بولادر. عادتلرده سنتک مستحبک بدعتک ده جاری بولمی. بلکه ضررلی ضررسز جهتلر یگنه اعتبار ایدله، ضررلی هادتلر نی فیلورغه یارامی موندی عادتلر عادت سیئه بولالار. ضررسز بلکه فائدهلی هادتلر، عادت حسنه بولالار. موندی هادتلر شریعت منع اینمی. شونک ایچون الیکگی عصرلرده بولمغان کوب اشلر سوکغی عصرلرده اهل اسلام طرفندن قبول ایدلوب عادت حسنه جمله منندن ساییللمشلردر. ایهدی میتکه تهلیل اوقو عادتلی فی نفسه یخشلی عادت بولغانغه، یتشکان جنازه نی تأخیر کبی سنتکه خلاف بر اشنی متضمن بولماسه ضررلی بولماس بلکه اخلاص برله اوقوغانده ثوابلی بر عمل بولوویده امیدلی. لکن بواش عادت بولو بقیه قیلنسه. اگر عبادت ایدوب قیلنسه بو صورتده مسئله اوز گهره یعنی مذکور ر و شده میتکه تهلیل اوقو عصر سعادتده اصحاب کرام و صلفلر عصرلرنده بولمادقندن بدعت عمل، گناهلی بر اش بولوب قالادر. عبادت اموری محض تعبدی بولغانغه یعنی کیفیت و کمیتنده شارعنک بیانینه تماما موافقت لازم بولغانغه کوره هر بر خاص عمل ایچون خصوصینه دلیل حاجت بولادر. خاص بر عملنی عام دلیل تحتینه کرتوب قیلو درست بولمی بلکه بدعت بولادر. شونلقدین نماز گر چه مشروع عبادت بولسده رغائب، برائت نمازلرن خصوصینه دلیل بولمادقندن بدعت دیگانلر. ایهدی میتکه قرآن یاتهلایل، تسبیح کبی مأثور ذکرلر اوقوب یاخود نماز، حج، روزه کبی عمللر نی قیلوب ثوابن نیتله گان کشیگه باغشلامق، خاص بر کیفیتده مخصوص بر وقتده بولمغانده درست بلکه ثوابلی بر عمل بولادر. لکن جنازه اوقور آلدندن تهلیل ایچون دیب جبولوب اوقوغان تهلیلنک ثوابن بر یولی باغشلاو، بو اشکه «میتکه تهلیل اوقو» اسمن بیر وار کبی خاص بر کیفیتده گی عملنی خصوصینه دلیل بولمغانده عبادت ایدوب فیلورغه یارامی بلکه بدعت بولادر. الحاصل مشروع و سنت بولغان عبادتلر، شارع بیان قیلغان عبادتلر گنده در. بولارغه باشقه سی جمله سی بدعت بولادر.

آزاد روسيانىڭ آزاد اوغللىرى و قىزلىرى!

سىز مېخترىم لاردىن اوتتۇنمىز، كە توبە ئىدە گى سوزارمىزنى كمال اعتبار بىلەن اوقغايىسىز طىگلا غايىسىز و بىر بىرگىز گە ايرىشىدىر گايىسىز.

بارگىزدا بىلەسىز مبارك و طىنمىز بىر قىدر اوغللىرى و قىزلىرىنىڭ ارىمى طاللىمى اخلاصلى اجتهادلرىنىڭ ارقاسىندە تاماما آزادلىق سعادىتىنە ايرىشىدى:

بتون بالالارىنىڭ - مىسلمانلارنىڭ نصرانىيلرنىڭ يهودىلارنىڭ و غىبىرلرنىڭ اوستونە ياتقان، ياتىب تاماما ايز گان چىرتىكان نادان متعصب حكومتنىڭ بغااولارنىدان تاماما قوتولدى، پادشاھسى، مېنىستىرلىرى، تا، واق مأموزلىرى پالىتسىيا - لرىنا چا توبوندىان قوبىطارب طاشلاندى، آنىڭ اورنىنا وطننىڭ دىن و مىلت ابرغىيسىز جەمىع بالالارىنا بىر تىگىز آزادلىق بىرگان، بىر تىگىز حقوقىنى اعتراف ايتىكان بىاگى حكومت اوطردى، خلق و كىللىرىندىن صايلانغان خلق حكومتى اوطردى. بىوندىان صوك آزاد خلق! اوزگىز حكومت صورە چكىسىز، اوزگىز تەلب، ھىچ كىم كوچلامىچە اوزگىز صايلاب قوبىغان كىشىلر گنە پادشاھلىق ايتەچك، مېنىستىرلىق قىلاچق، سىزنىڭ جەمىع فائىدە و ضررلارگىزنى كوزە تەچەك، اشلاگان اشلارنىڭ بار چامىندىن، اوزگىزدىن جىغان آفچەلاردان اوزگىزگە اوزگىز - صايلانغان كىشىلرگە توغرى و اشانچلى حساب بىرەچەك، سىزنىڭ آياق قولگىزدان، تىلگىزدان كوگلىگىزدان ايسكى حكومتنىڭ بغااولارى توشىدى، اىندى سىز، تەلگان جەمىيىتىلرگىزنى باصاب جىيىلا آلاسز، تەلگان اشكىزنى اشلى آلاسز، تەلگان سوزگىزنى سويلى آلاسز، تەلگان اويىلارگىز و تەلگان اعتقادلارگىزنى كورسەتە آلاسز، اىندى سىزدە بىولدى دىن آزادلىقى، سوز آزادلىقى جىيىلو آزادلىقى، اش آزادلىقى، بو آزادلىقلارنى سىزگە الله تعالى بىرگان ايدى، سىز آنىڭ قىدرىن بىلەنگان، اورنىلى توتماغانغە قارا كوچ، الله بولندىان بورى بىلەمى طورغان حكومت، بو آزادلىقلارنى سىزدىن تالاب آلمان

ايندى، ايندى الحمدلله اوز كز گە قايىتىدى، قىرىن بىلگىز، مەككى بو
 دولتىلارنىڭ ايهسى بولورسىز، اورنلى تونا بىلمەسە كز اول يىنە مەزنىڭ قولدىن
 اچقىز تاغىن قوللىق غە قايىترسىز، اول چاقدا ايندى بىلكە قوتولادا آلمانسىز،
 بونىڭ قىرىن بىلور اوچون توبەندە كى اشلىرىنى اشلىرگە كىرەك:
 يا كى حكومت گە رضاغىڭىزنى شادلانغانىڭىزنى كورسەتب قوشقان
 اشلار يىنە مال بلەن جان بلەن حتى لازم بولسە قان بلەن حاضرلىڭىزنى
 كورسەتب تىلبىغراملىر بىرر گە كىرەك. بىورغان اشلار يىنە توزان قىرلىك
 قارشىلىق ايتەبىچە بوى صونارغە كىرەك، شەرلردە و اوللارده هر تورلو
 تىرىبىلرنى صاقلارغە كىرەك، حكومتىڭىز خلق حكومتى بولغاچ هر اشده
 اوز كز عدالت قىلورغە كىرەك، آرا كزداغى عدالتسىز حرىكت ايتوچىلار گە
 بىك جدى رەوشىچە بر بر كز گە قانظىرول بولورغە كىرەك، يا كى حكومت
 طرفى بولغان جەمىع غىراژ دانلار بلەن بر گە بولورغە كىرەك، بو روس،
 بو يهودى، بو موقش، بو چواش، بو چىرمىش دىمەسكە كىرەك، عدلىك
 بولندان چىماغاندە: يا كى حكومت طرفدارى بولغاندە هر قايوسى بلەن
 قول قولغا توتونش بوقارىدە ايتلىگان اشلىرىنى اخلاص بلەن بىرلب بر گە
 اشلار گە بر بر كز گە اشانرغە كىرەك.

چونىكە ئەلى آرا كزده ايسكى حكومتنى ياراتوچى آنىڭ ياقلى آدملىر
 مەن بىلكان يوق بولار روسلار آراسىدە بىك كوب مسلمانلار آراسىدە
 يهودىلار آراسىدەده اشنىڭ حقىقتىن آ كلامىچە بولرغە مەكىن، شونىڭ اوچون
 ھىچ بر وقت غافل بولمىچە بونىدى كىشىلرنى كوزاتىڭىز، جىيىنلار يىنە
 حاضر بولسىڭىز، سوزلار يىنە قوللىق صالىڭىز اكر ايسكى حكومتنى ياقلاغانلىغى
 سوزلار نىدە اشلار نىدە آنىق بلىنسى بر دىققەدە طورمىچە الله رضاسى اوچون
 مەلى حكومت گە مەلى مېلىتسىياغە معلوم ايتىڭىز آنى آرىستناوات ايتلىسىن
 آ كى تىبىشلى جزاسى بىرلسون. بولار فارسا فكرلى پوبىلار آراسىدە

پيركاولارده قارا فكرلى آكسىز ملالار آراسنده مسجدلارده و باشقه جايلاغان
 اورنلارده دين اسمنده بولورغه ممكن، زنهار بو اشد جيتكل قاراوچى
 بولا كورمه كز بونده باش كينو قورقوسى بولسده طارطنها كز چونكه
 بو اشكز هيچ شبيهه من الله او چون جهاد بولادر، بونى اشلودن طارتنونك
 گناهى صوغش صفندن قاچقانك گناهى بلن برابردر.

بو اش حقنده ياگى فكرلى ياگى حكومت طرفلى روسلار آراسنده
 عسكرلر آراسنده كامل ياردم كامل قوت تاسارسن، زنهار شولاردان
 طوزان قدرليده بو اشد آيرلا كورمه كز دين نزاعلارى پارتيا نزااعلرى
 سزنى بو مهم اش حقنده بر بر كزدان آيرا كورمه سون، اول مسئلهر
 كيله چكده عدالت بلن حل اينلچك آندان امين بولسكز تيك حاضرگى
 حكومت تاما نغبت بيتسون بار تىكز بلن شو كارغه طرشكز. باشاسون
 ياگى حكومت، باشاسون آنك طرفدارلارى باشاسون آزاد روسيه،
 بتسون قارا كوچ، بتسون آنك طرفدارلارى.

احمدجان مصطفى.

بو مقاله مطبعه گه كويون بيرلگان بولسده طبعى صوغه قالدى.

A. T. S. B. R. T. M. X. K.
 QORKOZ ONLMI nom
 UBLIKA KOTPKFNG SE
 CENTRALNAK
 BUCHNAK ON PUBLIKAZON
 BIBLIOTERA

اذا كان اصلى من تراب فكها

بلادى وكل العالمين اقاربي

تصحیح:

صواب	خطا	سطر	صفحہ
بولمازلغن	ولمازلغن	۱۶	۲۱۷
اعتماد	اعتقاد	۵	۲۲۵
جہہور بندہ	حر بندہ	۲	۲۲۸
جہہور بندگی	حر بندگی	۲	۲۲۸
قدر تگز	تگز	۱۶	۲۴۰

ادارہ دہ:

چر جیس افندی ز بیرف چنانکرونہ خصوصی مکتوب بر لہ جواب

پازلدی.

Журналъ „ДИНЬ ВА АДАБЪ“ №-10

11-й годъ изданія

қзанде ۱۵ کونده بر چға تورغان دینی، ادبی، علمی و سیاسی.

مجله سینہ ۱۳۳۵ سنہ ایچون مشتری دفتری آچلدی.

آبونہسی	بر یلق	۳ صوم	
	یارم یلق	» ۱	۵۰ تین
	نسخہسی	—	۲۰ تین
	پوچنه ایلہ	—	۲۲ تین

ادارہ گہ یبارلہ چک خط و آبونہلر بو آدریس برلہ یبارلور:

Казань,

Ред. жур. „Динь-ва-Адабъ“.